

TER NAGEDACHTENIS AAN
ABDOEL HAMID HOOFD VAN HET ATJEHSE GEZANTSCHAP
DOOR
SULTAN ALAOEDIN RIAJAT SJAH LILLAHI FIL ALAM
AFGEVAARDIGD
NAAR PRINS MAURITS MET DE ZEEUWSE SCHEPEN
DE ZEELANDIA EN DE LANGHE BARCKE
HIJ WAS OUD 71 JAAR OVERLEED IN 1602
EN WERD BIJGEZET IN DE OUDE KERK TE MIDDELBURG
DE STICHTING PEUTJUT-FONDS HEEFT DEZE
GEDENKPLAAT LATEN PLAATSEN 24 OKTOBER 1978

marmeren herdenkingsplaat in de Tussenkerk

gingen. Vervolgens bood hij een kris aan, versierd met goud en koper, afgezet met prachtige robijnen. En een gouden schaal met beker, in een kamferhouten bol, afkomstig uit het eiland Bornco. En ten slotte een rode papagaai, die blijkbaar alle vermoeyenissen van de reis heelhuids had overleefd. Het leger van de prins demonstreerde zijn mogelijkheden. Een schijngevecht tussen 16 ruiters amuseerde de gasten bijzonder.

7 September trok men verder naar Nijmegen, Buren, Culemborg, Utrecht en Amersfoort, "... alwaerse alomme heerlijk wierden getraceert ...".

Later

Sindsdien zijn vele jaren voorbijgegaan. Jaren met handel, vriendschap, vijandschap en strijd.

Stille getuigen daarvan zijn de vele graven op het kerkhof in Bandar Atjeh (Peucut), die ons vertellen over gebeurtenissen in het verleden. Zo heeft men ook in Middelburg, ter herinnering aan het bezoek van 1602, als symbool voor de wederzijdse vriendschap in het heden in de Tussenkerk een marmeren plaat aangebracht. Deze is indertijd door Z.K.H. Prins Bernhard onthuld.

Geraadpleegde bronnen:

- Dr. J.J.F. Wap, Het gezantschap van de Sultan van Achin.
- Emanuel van Meteren, Memoriën en Commentaren van de Ned. Staet.

C.G. van Aalst

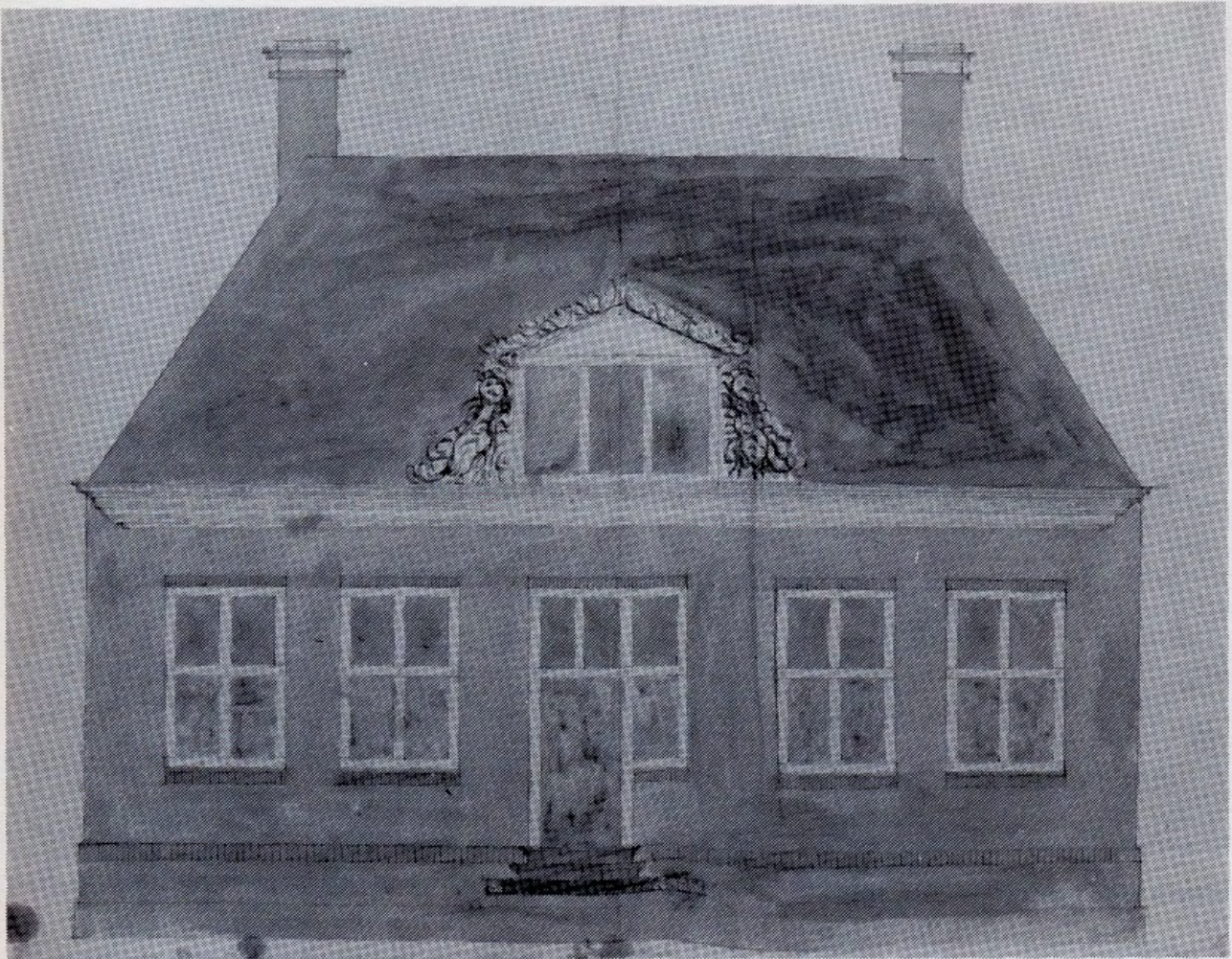
EEN BEKNOPTTE, MAAR SIERLIJKE HOFSTEDE: LELIËNDALE

Het ideale buitenleven volgens zeventiende-eeuws beeld moest niet te veel om het lijf hebben. Pronken met buitenverblijven liet men over aan vorsten, althans in de late Gouden Eeuw. De meeste zeventiende-eeuwse buitentjes dienden twee doelen: nut en recreatie.

De functie van statussymbool werd pas in de eeuw daarna overheersender.

Het nut van een buitenplaats werd opgebracht door de groenten uit de moestuin, de vruchten uit de boomgaard, de opbrengst van de boerderij (akkerbouwprodukten, vlees en zuivel) en de vissen uit de vijvers. De zelf voortgebrachte

spijsen waren goede sier voor de buitenman. Dat het verblijf op het platteland plezierig was, behoeft geen betoog. De (sier)tuintjes rond de buitenhuizen, hoe bescheiden ook, vormden het grootste deel van de tijd de "woonkamer" waar het gezin en bezoekers van de met zelfgekweekte spijsen rijkelijk voorziene dis genoten, of keuvelden over de Klassieke Oudheid, politiek, literatuur of de burens. Veelal zat men in de tuin of ging uit rijden. Het spreekt voor zich dat men dan geen grote buitenhuizen behoefde. Een of twee kamers met bedsteden en wat personeelskamertjes waren al voldoende. Overdreven sier

Ontwerp voor 't huis Leliëndale, 1685

en ornamenten kostten maar geld en werden zodoende vaak achterwege gelaten.

Een fraai voorbeeld van een dergelijke eenvoudige zeventiende-eeuwse hofstede is Leliëndale, aan de Noordweg bij Brigdamme.

Van dit huis is een tweetal gekleurde ontwerp-tekeningen bewaard gebleven, samen met een uitvoerig bestek. Dit draagt het opschrift: "Besteck ende Conditien waar naar d'heer Van de Claver van mejninge is te besteden een nieuw Gebouw op de heer sijn Lande tusschen Bredamme en St. Laurens soo lanck en breed en hoogh als men hier onder sal specifisseeren" (1). Het huis bestond uit een kelder, begane grond en een zolder. Op de begane grond waren een "ganck", een "Camer" of "salette" en een "keucken"; verder een bedstede en een draaitrap.

Dit gebouwtje is typisch voor de in die tijd algemene vroege hofsteden, dat wil zeggen op boerenhuizen geïnspireerde buitenhuizen.

Witte muren en balken plafonds vormden de interieurafwerking. Als enige elementen van

sier zijn er de beeldjes op de dakkapel, zoals voorgesteld op de tweede ontwerp-tekening van de voorgevel.

Uit het bestek valt op te maken dat men niet teveel geld aan sieraad wilde uitgeven: "... alles seer geringh en niet kosteleyck alsoo dat kan passeeren voor goet en leverbaar werck".

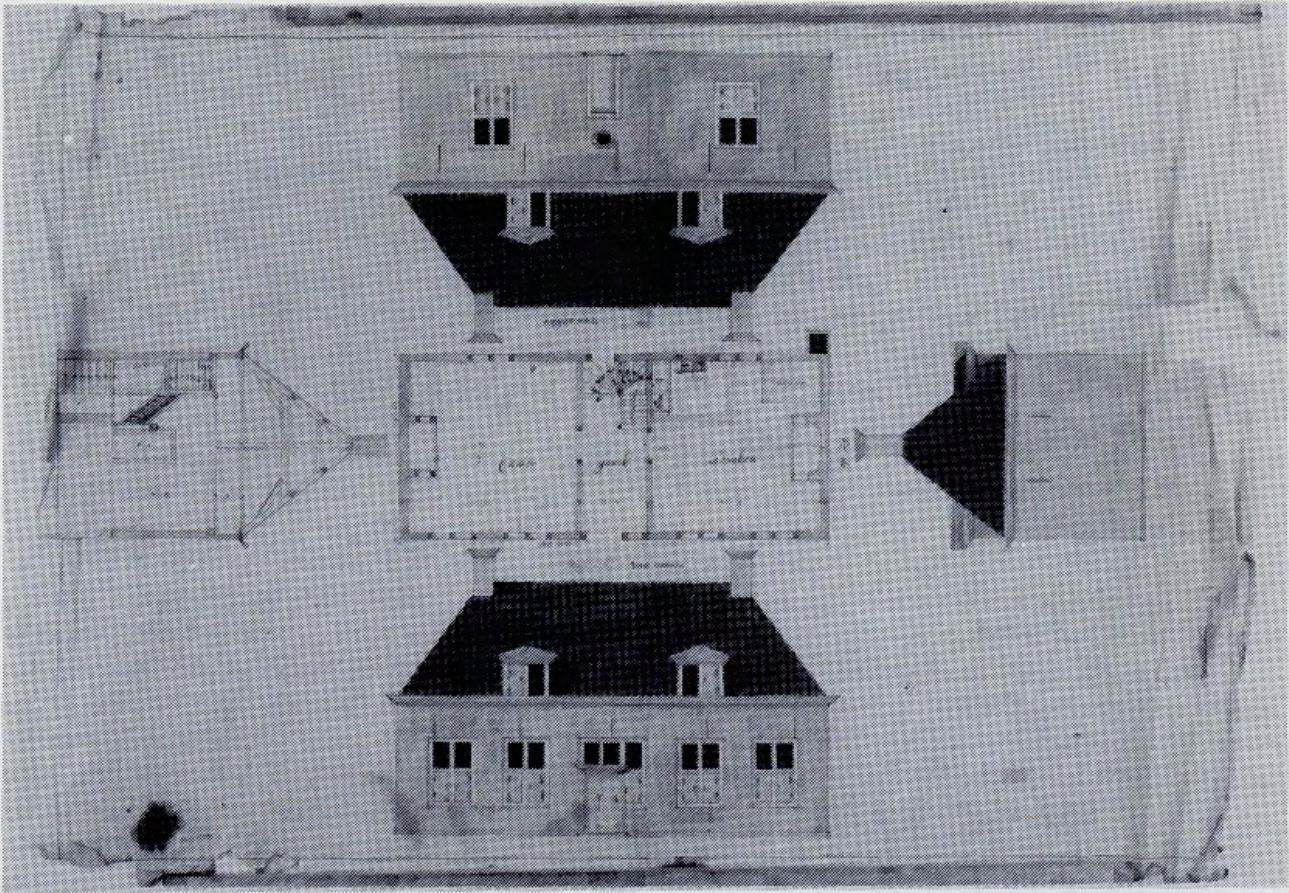
Het huis werd gebouwd in 1686 en werd aanvankelijk slechts omgeven door een boomgaardje en een moestuin.

De bouw vond plaats in opdracht van Johannes van de Claver, kassier van de Wisselbank, en Elisabeth van Paris (2).

Hun dochter Elisabeth van de Claver trouwde met Pieter de la Rue, een zeer voornaam Middeburgs koopman. Niet zij, maar hun jongste zoon Pieter (1695-1770) werd de volgende eigenaar van Leliëndale. Nadat zijn moeder vroeg was overleden, werd Pieter junior door zijn grootmoeder Elisabeth van Paris opgevoed.

Zij overleed in 1709.

Het was mogelijk Pieter de la Rue senior, die tijdens de minderjarigheid van Pieter junior de

Ontwerp voor 't huis Leliëndale, 1685

buitenplaats beheerde. Het is onduidelijk wanneer de tuin, die op de kaart van Hattinga te zien is, werd aangelegd. Het is waarschijnlijk Pieter Junior geweest die daarvoor de opdracht gaf en het huis liet verbouwen.

Rond het huis kwam een zeer eenvoudige tuin, met een rechthoekige vijver, een bloementuin, boomgaarden en moestuinen. Dat deze tuin al tegelijk met de bouw van het huis in 1686 is aangelegd, lijkt onwaarschijnlijk, aangezien deze is georiënteerd op het gedeelte achter het huis. Het gebouwtje op de ontwerp-tekening heeft aan de achterzijde slechts twee ramen, waarvan een van de keuken.

Dit is onvoldoende om een uitzicht op de achtertuin te verschaffen. De achterdeur zonder ruiten is ook in strijd met de zichtlaan in de as van deze deur. Zie over de verbouwing van het huis evenwel verder.

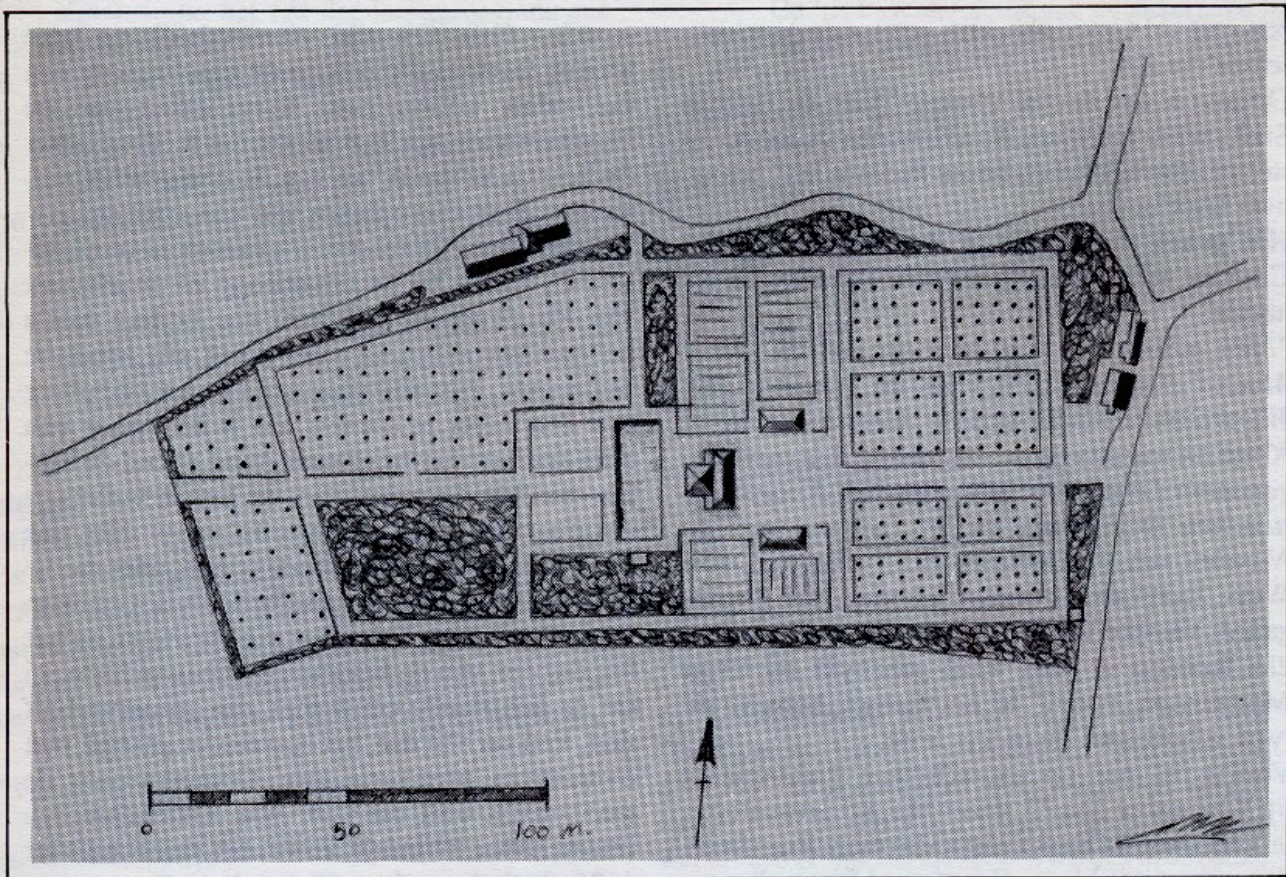
Gargon beschrijft Leliëndale in zijn Walcherse Arkadia, zonder het bij naam te noemen.

De andere hofstede die hij hierbij noemt, is Smeltershof of Damrust er schuin tegenover: *"Nauwlijks brak Heerman zijn rede af, als Ewoud ter rechter- en ter slinker-hand eene*

beknopte, maar çierlijke Hofstede zag, aan den eenen kant met heerlijke beelden, aan de andere zijde met een groene dreeve voorzien, en weder als met nieuwe verwondering toekeek. Beide die plaatsen, sprak Heerman, 't woord hervattende, zijn de grootste niet, maar de zinlijkheid vergoed de kleinheid; en de gemakken zijn zo wel voegzaam geschikt, dat men voor een Lusthuis niet grooter wenschen zoude. Niet hoe klein, maar hoe rein, zeggen onze Zeeuwen: en buiten, daar men alleen om vermaak komt, moet men weinig omslags hebben" (3).

Beide buitentjes hielden de aandacht niet lang vast: enkele passen verderop passeerde men het Spanjaardsputje, waarop Gargons reisgezelschap van gespreksonderwerp veranderde.

Zoals gezegd, werd Pieter de la Rue junior opgevoed door zijn grootmoeder. Volgens Nagtglas (4) vertroetelde zij hem echter zozeer, dat hij daar later zijn ziekte aan te danken had: een soort waanzinnige depressie, die mede een huwelijksplan in de war stuurde. Ondanks deze ziekte heeft De la Rue een redelijk succesvolle carrière gehad. In 1715 begonnen als advocaat,

Reconstructie van de tuinaanleg op Leliëndale. Situatie ca. 1750. Tekening: M. van den broeke, 1994

werd hij spoedig benoemd in de stadsregering van Middelburg. In 1720 was hij medeoprichter van de Middelburgsche Commercie-Compagnie, die al snel een succesvolle handelsmaatschappij werd. Na een korte onderbreking van zijn loopbaan, werd hij in 1725 Rekenmeester van Zeeland. Dit was een niet erg tijdrovend erebaantje, zodat hij naast zijn werk tijd te over had om zich aan de geschiedschrijving te wijden. Hij schreef onder andere het bekende werk "Geletterd Zeeland", in 1734, en "Staatkundig en Heldhaftig Zeeland" in 1736.

Verder schreef hij nog enkele andere boeken over godsdienst en talloze gedichten in het Frans of Latijn, en enkele vertalingen van buitenlandse werken. Zijn ziekte openbaarde zich weer en werd in 1759 zo erg, dat hij uit zijn ambt ontslagen moest worden. Hij overleed op 1 december 1770 in zijn huis Het Wapen van Gent aan de Londense Kaai in Middelburg.

Zijn neef Daniel Radermacher, die hem in de laatste jaren gesteund had, liet de inventaris van de boedel van zijn oom opmaken (5).

Deze boedelbeschrijving is een boeiend document. De gehele aankleding van het stadshuis

van De la Rue wordt er uitgebreid in beschreven. In het buitenhuis is echter bijna geen sprake van meubels. Dit komt doordat men in het voorjaar de meubels uit de stad meenam naar buiten. In het najaar werden ze mee terug genomen (6). Wel wordt uit de opsomming van kamers duidelijk dat het huis flink is uitgebreid.

Het lijkt erop dat er een verdieping is opgezet, terwijl aan de achterzijde een koepelkamer is gebouwd. Deze koepelkamer zal zich waarschijnlijk over de hoogte van de twee verdiepingen hebben uitgestrekt en bood een fraai uitzicht over de vijver en de bloementuin en door de zichtlaan. Dergelijke koepelkamers kwamen vaker voor op buitens aan de Amstel en de Vecht. Op Walcheren is, behalve van Leliëndale, slechts van Sint Jan ten Heere, Duinbeek en Nieuwenhove bekend dat ze zo'n zaal hadden (7).

Van de inventaris van de tuin wordt weinig gezegd. Slechts de zomerhuisjes of theekepel-tjes worden genoemd. Er waren er vermoedelijk twee: een aan de weg en een aan de zuidzijde van de vijver. Vanuit de tweede moet men een uitzicht gehad hebben op de kerk van het nabije Sint Laurens. Op een van de kepel-tjes stond

een verguld Cupidobeeldje, een modeverschijnsel uit die tijd.

De inventaris noemt verder: "Vier en twintig Stuks witte marmere Borstbeelden in soort, op steene voetstukken en houten Pedestallen", waarover later meer.

Het gehele hof werd in de Middelburgsche Courant te koop aangeboden. De advertentie luidde:

"Men adverteerd, dat men op den 20. dezer Maand (februari 1771), in de Herberg Het Wijnkoopers Huijs, aan de Meestbiedende te Koop zal worden gepresenteerd de Buitenplaats, genaamd Lelyendale, gelegen op de Noordweg, tusschen Brigdamme en St. Laurens, met de Nombere van 45 Gemeten 235 $\frac{1}{2}$ Roeden, zoo Wey-, Zaay- als Hoveniers-Landen, met Boomgaard, Visrijke Vijver enz., waarvan 34 Gemeten 288 Roeden in Pagt werd gebruykt bij Krijn Marinussen, voor f 16 het Gemet, behalve de twee schellingen Baanders laste.

Voorts zal men op voorschreeve Buitenplaats op Woensdag den 27. dezer Maand presenteren te Verkopen 24 Stuks witte Marmere Borstbeelden, een zwart Merry Paard, oud 5 jaar, diverse Tuyners Gereedschappen, 20 stuks Broeybakken in soort, 3 Wijngaardbakken met 9 glase Ramen, 100 stuks glase Ramen tot Broeybakken, en diverse andere goederen meer"(8).

Na deze veiling is het hof waarschijnlijk al snel afgebroken. De gronden werden versnipperd en als bouwland in gebruik genomen. De bijgebouwen aan de Noordweg bleven nog enige tijd bestaan.

Een van de tuinhuisjes en de vele beelden werden gekocht door Mr Daniel Radermacher. Hij gaf alles een plaats in de tuin van zijn eigen buitenplaats Poppenroede aan de Seisweg bij Middelburg. In zijn rekeningenboek vermeldt hij: "17 april 1771. K. Marinussen voor 't Somerhuys van Leliendaale Pallux & c. £ 12:—:—" en "14 juni 1771. J. de Klerk vedumeester voor gekogte goederen op Leliendaale"(9). Het tuinhuisje werd aan de weg gezet, maar in 1775 werd het alweer afgebroken en vervangen. Mogelijk was het al niet zo best meer toen Radermacher het kocht, maar had hij even niet voldoende geld voor een nieuw tuinhuis.

De beelden werden door de hele tuin geplaatst en stonden er nog bij Radermachers dood in 1803. In de inventarisbeschrijving van Poppenroede wordt tevens melding gemaakt van twee hangoortafeltjes, die in een van de prieeltjes

stonden (10). Dit zijn vermoedelijk de twee groene tafeltjes die ook in de beschrijving van Leliendale voorkomen. Vergelijking van de twee inventarissen leert verder dat Radermacher de houten voetstukken van de beelden liet vervangen door exemplaren van arduinsteen.

Tuinbeelden zijn relatief makkelijk te verplaatsen, en zullen bij de uitverkoop of de afbraak van Poppenroede wel weer een andere plaats hebben gevonden, of simpelweg, als zijnde te ouderwets, zijn stukgeslagen om als opvulling van een vijver te dienen. Zo is het spoor van deze tastbare herinneringen aan Leliendale bijster. Slechts de naam van de Leliendaalseweg herinnert nog aan dit buitenplaatsje. Het was allerm minst een opzienbarende of bijzonder mooie buitenplaats, maar de geschiedenis is niettemin interessant vanwege de aardige bronnen en het feit dat een van de bekendste Zeeuwse historici uit de achttiende eeuw hier zijn zomerverblijf had. Een verblijf dat, het is al eerder gezegd, niet overdreven pronkerig was. Gemeten naar de maatstaven van die tijd, was Leliendale een uiterst sober buitentje, zowel het eerste huis uit 1686 als de later door Pieter de la Rue aangelegde tuin.

Leliendale is een van die buitenplaatsjes die nauwelijks opvallend genoeg waren om getekend, in dichtvorm of proza geroemd of beschreven te worden. Veel van zulke buitentjes zijn dan ook vergeten of alleen nog bij naam bekend. Nadere beschouwing blijkt echter, zoals in dit geval, enkele aardige gegevens op te leveren.

Noten:

1. Rijksarch. Zld., Fam. Arch. Schorer nr. 647.
2. Idem, aantekening van D. Radermacher.
3. M. Gargon, "Walcheren Arkadia", Leiden 1715, blz. 16.
4. F. Nagtglas, "Levensberichten van Zeeuwen", Middelburg 1891, dl. 3 blz. 550-555.
5. Rijksarch. Zld., Fam. Arch. Schorer nr. 595. Zie voor de inventaris van Leliendale de bijlage.
6. Vergelijk: H.H. Pijzel-Dommisse, "18de eeuwse inventaris van een verdwenen buitenplaats: Ouderhoek" in: Jaarboek Niftarlake 1978, blz. 23-31.
7. Zie overigens voor Nieuwenhove: Rijksarch. Zld., Zel. Ill. 2: 987 en 988. Tekeningen van Nieuwenhove bij Brigdamme van resp. P. Snijders, 1782 en Th. Verrijk, z.j. Volgens mij is Nieuwenhove een kopie van Leliendale, of v.v.,

afgezien van het feit dat laatstgenoemde een verdieping had.

8. Advertentie Middelburgsche Courant 20 februari 1771.
 9. Rijksarch. Zld., Verz. Radermacher nr. 2. Kasboek D. Radermacher 1763-1777.
 10. Rijksarch. Zld., Fam. Arch. Schorer nr. 572. fol...
- * De plattegrond van de tuin is gemaakt m.b.v. de kaart van Hattinga, 1750, en de kadastrale kaart gemeente St. Laurens sectie D (Brigdamme) fol. 1, 1818.

Bijlage:

Rijksarchief Zeeland, Familiearchief Schorer nr. 595. Boedelbeschrijving van Mr Pieter de la Rue, 1770 (fragment). De opsomming van schilderijen en meubelen zijn hier weggelaten; alleen de lijst van kamers en bijgebouwen wordt hieronder gepubliceerd. Dit zijn dus slechts de titels van de rubrieken.

"Voorts op 't Hof Lelyendaal.

In het Heerenhuys

- In de zijkamer aan de Regterhand
- In de Coupelkamer
- In de zijkamer aan de linkerhand
- In het zijkamertje achter 't voorgaande
- In de keuken
- Op de bovenkamer aan de Regterhand

Op het bovenkamertje aan de linkerhand
Op het soldertje onder 't afdak

In den Hoveniers woning

In de schuur

In het stal

In 't Wagenhuys

In de Knegtskamer

In de Zomerhuyzen

In het Stal op het Boerehof

Op het Hof in diverse plaatsen"

In de koepelkamer hing hier volgens de inventaris "De Kaart van 't Hof Lelyendale door Hermanus van der Leye". In de schuur en in het wagenhuis werden ramen voor broeibakken, tuinmansgereedschap en wat tobben gevonden. De tobben werden in de zomer buitengezet, met een plant erin. In de tuinhuisjes bevonden zich zes oude stoelen, twee groene hangoortafeltjes en een verguld Cupidobeeldje, dat waarschijnlijk bovenop een van de huisjes hoorde te staan.

M. v.d. Broeke

'k è 'eleze

In de vorige Wete vroeg ik uw aandacht voor de oorspronkelijke titel van deze boekenrubriek. In de mondelinge en schriftelijke reacties die de Wete mocht ontvangen, kwam naar voren dat reeds velen van u zich afgevraagd hadden waarom zij een Zuidbevelandse (of, volgens sommigen, een Westkapelse) titel droeg. De volgende reactie (van de heer I. de Buck uit Leerdam) wilde ik u beslist niet onthouden:

„Kè heleze: „k 'è 'eleze"
wat moet het noe eihluk weze?
Kè hedocht en kè hebroed ...
't Eeste is -zonder twuufel!- hoed.
(en of 'n boek hekraekt oort of hepreze
zèlf maek k 'uut of 'k et za leze)".

Mebbe drie boeken vò joe heleze. Met "Stilte over Zeeland" wordt de Goese schilder en graficus **Johan Melse** weer in herinnering gebracht. In het Goese museum was deze zomer een tentoonstelling onder dezelfde titel te zien. Johan Melse werd in 1887 geboren in Goes als zoon van een brievenbesteller. Zijn aanleg voor tekenen werd al snel onderkend en hij volgde binnen en buiten Zeeland een aantal praktijkopleidingen tot huisschilder en toneeldecorateur. Hij was o.m. betrokken bij de restauratie van het Panorama Mesdag in Den Haag. Vervolgens probeerde hij in Goes een vakopleiding voor schilders op te zetten maar toen dat mislukte, besloot hij het toelatingsexamen voor de Academie voor Beeldende Kunsten te Den